

KONKURRENCENS STILLE LIV I SKOLEN

Den har været ugleset og udtalt i de danske skoler i mange årtier, men konkurrence er ikke til at komme uden om i et uddannelsessystem. Nu ser forskere fra DPU, Aarhus Universitet, nærmere på de spændinger, som uvægerligt opstår i klasseværelset, når man ønsker energien fra konkurrence, men ikke vil vedstå dens bagside.

Af MAJ JUNI

Mens resten af samfundet taler meget om konkurrence, er der et rungende shh!, når ordet dukker op i pædagogiske sammenhænge. Rent organisatorisk bliver skoler og uddannelser konkurrencegjort med sammenligninger og målinger i disse år, men træder man ind i et klasseværelse på en dansk skole, er konkurrencen ikke umiddelbart til at få øje på. Klassens dygtigste elev sidder ikke forrest, der er ingen pokaler eller privilegier og ingen åbenlyse dyster i gang.

Hvor er konkurrencen henne? Er den bare forsvundet?

”Nej, men der er ikke noget sprog for den konkurrence, der foregår. Det er gemt inde i en *blackbox*,” siger lektor Hanne Knudsen fra DPU, Aarhus Universitet.

”Den vil vi gerne åbne, og undersøge hvordan konkurrence fungerer i praksis. Uddannelsessystemet skal både uddanne eleverne og gøre det muligt at selekttere imellem dem. Konkurrence kan bidrage til uddannelse ved at virke motiverende, ligesom konkurrence er en del af selektionen: Ikke alle elever kan få topkarakterer,” fastslår hun.

Hanne Knudsen har sammen med lektor Søren Christensen også fra DPU, Aarhus Universitet, taget hul på et forskningsprojekt om konkurrence for at blive klogere på, hvilken rolle konkurrence spiller for elevernes motivation i skolen.

”Det er interessant, fordi konkurrence historisk og idéhistorisk set inden for uddannelsessystemet har vist sig at være en af de mest ef-

fektfulde måder at motivere mennesker på. Men i Danmark og mange andre vestlige lande er konkurrence i de senere årtier kommet i vanry, især inden for den pædagogiske psykologi, men også inden for skoletænkningen og hele diskursen omkring skolen. Alligevel bliver konkurrence ved med at være til stede,” fortæller Søren Christensen.

Peer Learning i antikken

Idéen om at bruge konkurrence til at motivere elever opstod allerede i de antikke retorikskoler.

”Her havde man en hel masse elever, som ikke var organiseret i klasser, som vi kender det i dag. Spørgsmålet var, hvordan man kunne styre det kæmpe rum både pædagogisk og disciplinært. En af løsningerne blev at indføre konkurrence som et element, der både kunne styre og befordre elevernes læring og samtidig holde disciplin i klasserummet,” fortæller Søren Christensen.

En af de grundformer, konkurrencen har antaget gennem alle tider, er den, der handler om at tilkæmpe sig positionen som nummer et i klassen. En anden klassisk teknik er at dele eleverne ind i hold, der kæmper mod hinanden.

”Det er en måde at få eleverne til at præstere mere og bedre på. Men med inddeling af eleverne kan man også få dem til at holde opsyn med hinanden inden for de satte hold. Opsynet gælder både i forhold til, hvad den enkelte elev kan og i forhold til forseelser. En af antikens retorikere, Quintilian, bemærker også, at børn lærer meget bedre af deres kammerater end af deres lærere. Han argumenterer altså allerede i antikken for *peer learning* som pædagogisk strategi, og her >

bliver konkurrencen et af hans centrale bud på, hvordan det kan organiseres,” fortæller Søren Christensen.

Han har i flere år forsket i uddannelses-systemer i Østasien og især i Singapore, hvor uddannelsessystemet i mange år har været kendt for at være yderst konkurrencepræget.

Men nu lyder der nye toner fra Singapore. Søren Christensen oplevede under sit seneste forskningsophold i landet, at konkurrence i stigende grad bliver opfattet som et problem, fordi den enorme konkurrence i uddannelserne betyder, at eleverne hele tiden sammenligner sig med hinanden og jager de samme resultater. I stedet ser han fremkomsten af en ny diskurs, der anser konkurrence for at ensliggøre de studerende og dermed den viden, samfundet opsamler, og det, har de indset, virker hæmmende for landets konkurrenceevne internationalt.

”I Singapore er man nået dertil, at man gerne vil nedtone konkurrence netop for at blive en konkurrencedygtig nation med et bredt spektrum af kompetencer. Og så retter de blikket mod især Finland, der præsterer godt, selv om de har meget få eksamener og ikke opmuntrer til konkurrence mellem eleverne,” siger Søren Christensen.

Men selv om de østasiatiske samfund er inspirerede af de mindre autoritære samfundskulturer, vil de ikke risikere at havne i en situation, hvor de præsterer dårligt i PISA.

”De ender med at opretholde hele det apparatur, der skal sikre præstationsniveauet, og samtidig prøver de at indføre andre måder at lære og motivere på. Alt er indrettet på at fremme og belønne top præstationer. Samtidig får elever og forældre at vide, at de ikke skal gå så meget op i karakterer og eksaminer. Det skaber et nærmest skizofrent system, som vil to modsatrettede ting på én gang,” forklarer Søren Christensen.

Fællesskab og indre motivation

I Danmark har uddannelsesforskeren John Hattie og hans teorier om synlig læring i øjeblikket stor indflydelse på undervisningen i skolerne. Men John Hattie har også et tvetydigt forhold til konkurrence, påpeger Hanne Knudsen.

”John Hattie beskriver konkurrence som ydre motivation, og det anser han for problematisk, fordi motivation ifølge ham bør komme fra et ønske om maksimal læring. Eleven skal selv se, hvor vedkommende er, og have et læringsmål, der installerer et gab mellem mål og nuværende position. Motivationen bør komme fra et ønske om at udfylde gabet mellem, hvor man er, og hvor man

»Med konceptet om synlig læring forsøger man at trække konkurrencens motiverende intensitet ind i pædagogikken på en måde, der samtidig skal styre uden om risikoen for den demotivation, der kan være forbundet med at tabe.«

Hanne Knudsen

GEIGERS KONKURRENCEBEGREB

Theodor Geiger byggede sociologi op på Aarhus Universitet, hvor han i 1938 blev den første danske professor i sociologi. Blandt hans værker er et, der handler om konkurrence i sociale sammenhænge. Værket, der slet og ret hedder 'Konkurrence', har hidtil været næsten ukendt, men er ved at få status som et af grundværkerne i konkurrencesociologien.

Konkurrencen har fælles mål

Geiger skelner mellem samarbejde, kamp og konkurrence som tre grundformer. En konkurrence er ikke en kamp, for i kampen vender man ansigtet mod hinanden og kæmper direkte mod en modstander. I konkurrence handler det derimod om et fælles mål. Der kan være flere mål og mange konkurrenter.

Sideblikket

Et eksempel på konkurrence kan være et væddeløb, hvor man løber ved siden af hinanden med øjnene rettet mod målet. Konkurrencen forudsætter sideblikket rettet mod konkurrenterne, som også stræber efter det fælles mål.

Geiger skelner mellem to typer konkurrence.

Den ene kalder han for **ubetinget udelukkende kappestrid**, som svarer til positionel konkurrence, hvor der kun kan være én vinder. Den anden variant kalder Geiger for **rent ansporende kapperiver**. Varianten dækker over, at man – f.eks. en gruppe elever – gensidigt ansporer hinanden til at overgå hinanden og dermed blive bedre.

Kilde: Theodor Geiger

gerne vil være,” siger Hanne Knudsen, der i forbindelse med sit feltarbejde i skoleklasser støder på mange forskellige måder at visualisere denne ønskede bevægelse på.

På en af skolerne havde læreren lavet en bilbane med tre ruter fra en start til et mål. Alt efter hvad eleverne havde som mål, kunne de tage den korte, den mellemste eller den længste vej. Hver elev fik en bil, som de selv dekorerede, og som de flyttede frem på banen i takt med, at de nåede læringsmålene.

”Selv om det ikke er intentionen, er det potentielt en måde at genindføre konkurrence på, fordi eleven kan sammenligne sig selv med de andre elever og deres progression. Eller, hvis man tænker som Hattie, eleven kan *fordoble sig selv i nutid og fremtid* og rette blikket mod sig selv nu og mod målet. På den måde bliver det sig selv, eleven konkurrerer med. Men hvad er det for en socialitet, vi får skabt i skoleklasser med disse nye måder at praktisere konkurrence og pædagogik på?” spørger Hanne Knudsen.

Konkurrence har et fælles mål

Et af de steder, Hanne Knudsen og Søren Christensen søger teoretisk inspiration til forskningsprojektet, er hos den tysk/danske sociolog Theodor Geiger. Blandt hans værker er et, der handler om konkurrence i sociale sammenhænge. Det interessante ved hans teori er ifølge forskerne, at han prøver at beskrive, hvad konkurrence kan være for en social størrelse.

”Geiger skelner mellem samarbejde, kamp og konkurrence som tre grundformer, der kan slå over i hinanden. En konkurrence er ikke en kamp, for i kampen vender man ansigtet mod hinanden og kæmper direkte mod en modstander. I konkurrence handler det derimod om et fælles mål. I sin grundform kan det være et væddeløb, hvor man løber ved siden af hinanden med øjnene rettet mod målet. Konkurrencen konstitueres af det sideblik, man kaster mod konkurrenten. Der kan sagtens være flere mål og mange konkurrenter. Men konkurrencen forudsætter sideblikket. I skolen kan målet være lærerens opmærksomhed, som eleverne stræber efter, og så har de 'sideblikket' rettet mod de andre elever og mod hvor megen opmærksomhed, de får fra læreren,” siger Hanne Knudsen

”I konkurrencen har vi et fælles mål, som vi begge to stræber mod, så der er også en art fælleshed eller samarbejde. Det er også det, der gør, at mange konkurrencesociologer ser konkurrence som noget, der kan være produktivt og udviklende og ikke som

Selvom konkurrencen i mange år har været usynlig og udtalt i skolen er den til stede og skaber bl.a. en kamp om lærerens opmærksomhed.

noget negativt og destruktivt,” tilføjer Søren Christensen.

Hos Geiger er der mange forskellige varianter af konkurrence, men de kan samles under to paraplyer. Den ene kalder han for ’ubetinget udelukkende kappestrid’, som svarer til positionel konkurrence, hvor der kun kan være én vinder. Den anden variant kalder Geiger for ’rent ansporende kap-iver’.

”Den variant ligner den måde, man positivt har forsøgt at tænke konkurrence på i pædagogikkens idéhistorie, som netop er, at eleverne gensidigt ansporer hinanden til at overgå hinanden og dermed blive bedre. I den model bliver jeg ikke dårligere af, at du overgår mig, jeg bliver kun motiveret til at prøve at overgå dig igen. Det er ideelt set en konkurrence uden tabere. Problemet er bare, at den model kun virker, hvis man kan være med i konkurrencen. Hvis man taber hver gang, virker den modsat,” siger Søren Christensen.

Børn er uforudsigelige

Tilbage i klasseværelset med bilbanen var det også vigtigt for læreren at betone, at der ikke var tale om en konkurrence. Selv om bilbanen til forveksling kunne ligne en racerbane, så var det læreprocessen, det handlede om, og ikke om at komme først i mål.

Forskerne talte med to elever, som begge lå lidt bagud på den korteste bane i bilbanen. Ingen af dem så bilbanen som en konkurrence, men oplevede det som en klargørelse af, hvad de skulle lære, hvor langt de var nået, og hvem de kunne spørge om hjælp. Til gengæld havde to andre elever, der lå forrest på den længste bane, en klar idé om at konkurrere med hinanden om at komme først i mål.

”Det var en legekonkurrence, men en klar konkurrence for dem, der så sig selv som nogen, der klarede sig godt. For andre elever ville dét at se det som en konkurrence være lig med et klart nederlag, og måske var det derfor, de to elever, der lå lidt bagud, undgik at se det som en konkurrence,” fortæller Søren Christensen.

Hanne Knudsen tilføjer, at børn også har en fantastisk evne til at gøre noget andet, end man tror, de vil.

”Eksempelvis hørte jeg om en pige, hvis lærer havde lavet et system, hvor man rykkede en knappenål frem mod sit mål. Pigen fortalte, at hun rykkede sin knappenål en lille smule hver dag, fordi læreren blev så glad, når den rykkede. Det er jo et kollaps, hvor det, der skal være en indre motivation, bliver lavet om til en ydre, fordi hun gerne vil have lærerens accept. Den slags er svært at forudsige,” siger Hanne Knudsen og fortsætter:

”Med konceptet om synlig læring forsøger man at trække konkurrencens motiverende intensitet ind i pædagogikken på en måde, der samtidig skal styre uden om risikoen for den demotivation, der kan være forbundet med at tabe. Men læreprocesser og børn er ikke trivialmaskiner, der reagerer ens hver gang de udsættes for den samme påvirkning, så der sker mere, end konceptet forudsiger, når man sætter børn til at lave bilbaner og flytte knappenåle.”

Motivation og selektion

Ud over at være en effektiv motivationsfaktor tjener konkurrence også et andet formål, nemlig at selekttere. Kun de bedste går videre eller vinder. Og det kan måske være en af forklaringerne på, at konkurrence som pædagogisk metode gik helt af mode efter anden verdenskrig med reformpædagogikkens indtog.

”Reformpædagogikken havde et ubehag ved selektion, fordi hele grundtanken var, at pædagogik handlede om at motivere til mere læring. Og selektionen kan i sig selv være demotiverende, fordi det ikke er sjovt at få 02. Med fremkomsten af pædagogisk psykologi blev modstanden mod konkurrence mere udtalt, og en af de tidlige pædagogiske psykologer, Torsten Husén, sagde i 1950’erne, at

Konkurrence har historisk set vist sig at være den mest effektive måde at motivere elever på. Her ses ivrige elever, der rækker hånden op på Valby Skole i 1958

konkurrence simpelthen er ødelæggende for det gode fællesskab. Han ønskede en åben, lærende atmosfære og mente, at hvis man fylder konkurrence ind i klasseværelset, skifter logikken til at handle om, at den enes død er den andens brød,” fortæller lektor Hanne Knudsen. Reformpædagogerne er siden blevet kritiseret for ikke at tage ansvar for den selektion, som er uddannelsessystemets ydelse til samfundet.

”Selvfølgelig er der selektion og karakterer og præstationspres i skolen. Hvis man ikke som skole siger: Det er vores ansvar at gøre det på en måde, som er fornuftig, så risikerer man enten, at man ikke gør det, så det bliver den næste uddannelsesinstitutions ansvar – eller at man gør det på en måde, som sender presset videre til den enkelte elev,” siger Hanne Knudsen og peger eksempelvis på, hvordan gymnasielever for nylig er blevet bebrejdet, at de i for høj grad går efter gode karakterer og derfor vælger det stof, der er lettest.

”På den ene side skaber man et system, hvor målet er at få 12, så man er sikret en plads på den uddannelse, man gerne vil ind på. På den anden side bebrejder man de elever, der får 12, for at spille *safe play*, og at de derfor ikke lærer så meget, som de i princippet kunne. Det bliver en dobbelt kommunikation, hvor systemet kræver, at eleven både skal få høje karakterer OG tage ansvar for sin egen dannelse. Det skaber nogle spændinger. Ganske enkelt fordi vi ikke kommer uden om, at der foregår selektion og konkurrence i uddannelsessystemet,” siger Hanne Knudsen.

Styr på ustyrligheden

Man kan altså ikke bare høste og dyrke de positive sider af konkurrencen uden at sætte mere i spil, end man har helt styr på. Og man kan ikke diskutere konkurrence uden også at diskutere skyggesiderne af den, pointerer Søren Christensen:

”Så længe konkurrence har været brugt til at motivere mennesker, har der været stor opmærksomhed på konkurrencens farlige og socialt undergravende sider. Igennem det meste af pædagogikkens historie har man diskuteret, hvordan man kan undgå, at den ’rene’ eller ’gode’ konkurrence – det som Geiger kalder ’ansporende kapiver’ – slår over i følelser som jalousi, had og misundelse. Det er et grundproblem ved brugen af konkurrence – den er effektiv til at sætte tingene i brand, men samtidig er den også enormt svær at styre.”

Der findes allerede en række velkendte metoder til at bløde konkurrencens kanter op, forklarer forskerne. I renessancen, hvor konkurrence blev brugt meget systematisk i pædagogikken, kunne man f.eks. finde på at sætte nye hold hver uge, så konkurrencerelationer ikke satte sig fast og blev til personlige modsætningsrelationer, eller man gjorde konkurrencer til enkeltstående begivenheder, så de ikke satte sig som en struktur mellem eleverne.

”Gennem hele konkurrencens historie har man sat ind for at styre den, men til syvende og sidst kan den ikke styres. Idéen er at få tændt op under nogle passioner, som skaber intensitet, men den intensitet skaber også ustyrlighed,” siger Søren Christensen.

»I Danmark og mange andre vestlige lande er konkurrence i de senere årtier kommet i vanry, især inden for den pædagogiske psykologi, men også inden for skoletænkningen og hele diskursen omkring skolen. Alligevel bliver konkurrence ved med at være til stede.«

Søren Christensen

Hanne Knudsen tilføjer:

”Min oplevelse er, at man prøver at få energien fra konkurrence uden at få bagsiden med. Og i den måde, man prøver at styre det på, producerer man også en ustyrlighed. Der sker noget andet end dét, der var meningen, der skulle ske. Men ved at tænke konkurrence som del af en bevidst didaktik kan lærerne blive mere klare på, hvad de gør med konkurrencen, og både tage ansvar for nogle af de ustyrligheder, de producerer, og den selektion, de laver.” ■

HANNE KNUDSEN er lektor på DPU, Aarhus Universitet. Hun forsker i pædagogisk ledelse, pædagogiske koncepter, forældresamarbejde og samtaleteknologier og underviser på Master i Ledelse af uddannelsesinstitutioner og på bachelor- og kandidatuddannelsen i Uddannelsesvidenskab. Hun er aktuell med artiklen ”Bekymringsdistribution” i antologien Når teknologier holder mere, end de lover, Hans Reitzels forlag 2017.

SØREN CHRISTENSEN er idéhistoriker og lektor på DPU, Aarhus Universitet. Han er tilknyttet forskningsprogrammet ReForM og underviser på bachelor- og kandidatuddannelsen i Uddannelsesvidenskab. Han forsker for tiden primært i forholdet mellem uddannelsesreformer og ’shadow education’ i Østasien (Singapore).